

Sekulær og religiøs humanisme

Av Øyvind Olsholt

To syn på den samme filosofiske praksis?

Den norske kirke er ikke den eneste organisasjonen i Norge som har bevilget midler til utprøving av filosofiske samtaler med barn og ungdommer (vi ser her bort fra skoler og barnehager). Human-Etisk forbund har hatt filosofi på dagsordenen i mange år. Human-Etisk forbund trenger kanskje ikke noen nærmere presentasjon, men la oss likevel, for tydelighetens skyld, sitere et utdrag fra det organisasjonen kaller «Vårt livssyn»:

Humanismens virkelighetsforståelse, etikk og menneskesyn er basert på fornuft og erfaring, rasjonell og kritisk tenkning, empati og medmenneskelighet. Sentralt i humanismen er at mennesker alltid skal behandles som mål i seg selv. I Norge er dette livssynet også kjent som humanetikk. Humanismen er uten forestillinger om guder eller andre overnaturlige makter, men understreker verdien av respekt for andre menneskers livssynsvalg og toleranse for innholdet i deres livssyn. Humanister kjemper for livssynsfrihet, som også inkluderer retten til frihet fra religion. ¹

Gitt dette utgangspunktet kan man godt forstå at Human-Etisk forbund har valgt å satse på filosofisk praksis. Filosofi handler jo nettopp om fornuft og erfaring, om rasjonalitet, kritikk og etisk refleksjon. Hva er vel et mer naturlig valg enn filosofi når de humanistiske idealene skal settes ut i livet? Den filosofiske vei kan jo sees som en «systematisering av fritenkeri», noe «fundamentalt forskjellig fra et gammeldags, autoritært syn på læring og barneoppdragelse». ² Human-Etisk forbund ser følgelig filosofisk praksis ikke bare som et alternativ til, men som en erstatning for religion og religiøs tro

som i disse kretser fremstår som en anakronisme i møtet med dagens opplyste, globale samfunn.

Men dette er gammelt nytt. Mer overraskende er den entusiasme med hvilken den norske evangelisk-lutherske kirke i løpet av de siste årene har omfavnet filosofisk praksis med barn og ungdom. Riktignok er kirken en eldgammel institusjon som har lange tradisjoner for filosofisk refleksjon. Som vi skriver i *Tro og viten – et middelaldersk forspill* forsøkte kristne filosofer i middelalderen å finne løsninger på det kompliserte forholdet mellom tro og viten ved tenkningens hjelp. De forsøkte å skape et rasjonelt fundament for en kristen tro som i tiden var godt etablert psykologisk og kulturelt. Men hvis det er riktig, som Human-Etisk forbund synes å forutsette, at filosofisk praksis er en erstatning for religion og religiøs tro i dagens samfunn, hvordan kan det da ha seg at den samme praksis sees som en metode for å styrke og forankre troen? Hvordan kan anti-religiøse humanister og kristne omfavne den samme filosofiske praksis? Snakker vi om den samme praksisen?

For å nærme oss et svar på disse spørsmålene skal vi ta en kikk på hvordan Human-Etisk forbund argumenterer når de markedsfører filosofi med barn som den nye måten å oppdra barn på. Vi siterer en sentral tillitsvalgt som uttaler seg i forbundets tidsskrift *Fri Tanke*:

En av grunnene til at humanister burde hilse filosofi med barn velkommen er at denne praksisen virkeliggjør essensen av de humanistiske idealene om oppdragelse. Den filosofiske foredlingen av barns undring er totalt forskjellig fra de religiøse prinsippene for barneoppdragelse som dreier seg om forming og tilpasning. Mens religionen ønsker at barnet skal tilegne seg kulturens (dvs. den voksnes) forståelse av virkeligheten, gir filosofien barna en sjanse til å skape helt nye begreper om virkeligheten. Dette er noe verden trenger. ³

Ifølge denne humanetiker er altså essensen i filosofisk samtale med barn – undring, nysgjerrighet, det å skape nye begreper om virkeligheten – uforenlig med essensen i kristen barneoppdragelse som baserer seg på gammeldags pedagogikk eller regelrett indoktrinering. Men treffer denne kritikken? Ett spørsmål er om dagens kristne barneoppdragelse egentlig er så gammeldags. Kanskje dagens kristne formidlere ikke lenger er så opptatt av å få barna til å tilpasse seg én bestemt kultur? Og kanskje er det ikke umulig å formidle en forståelse av tro til barnet samtidig som man stimulerer til åpenhet, refleksjon og undring? Ja, kanskje må det en stor porsjon åpenhet og undring til for overhodet å kunne nærme seg noe så mystisk og ubeskrivelig som religiøs tro?

Den humanetiske anklagen mot kirken minner om en anklage som borgerlige politikere ofte retter mot skolen. På den ene side er lærerne pålagt å sørge

for at barna tilegner seg kunnskap, på den annen side skal lærerne hjelpe barna til bli reflekterende, kritiske, spørrende, undersøkende, tolerante osv. Problemet er at når vi gjør barna til en del av et dannelsesprosjekt hvor det å tenke selv og stille egne spørsmål står sentralt, så risikerer vi at den kunnskapen vi «mater» dem med trekkes i tvil eller anses som uinteressant eller irrelevant. Gir vi først elevene muligheten til å tenke selv, kan vi jo ikke overprøve resultatet av deres tenkning straks det går imot våre «overordnede» interesser. Resultatet er at kravet til faglig kvalitet og kunnskap i skolen svekkes.

Skillet mellom kristen oppdragelse, hvor alt handler om at barna skal «tilegne seg» voksenkulturen, og humanetisk oppdragelse hvor barna fritt får utforme sin egen virkelighet, er altså ikke så klart likevel. La oss se på en tekst fra

Alternativ praksis: En gruppe fra korsommerskolen på Lofthus 2007, holder filosofisk samtale

kirkelig hold. Det følgende utdraget er hentet fra vår egen prosjektbeskrivelse og viser at også kirkens organisasjoner er beredt til å holde flere tanker i hodet samtidig:

Aldersgruppa 12+ faller ut av mange organisasjoner, spesielt guttene glimrer med sitt fravær i kirkelig arbeid. [...] Det er utfordrende å få ungdommene inn igjen etter at de har begynt å miste interessen. Da må vi i økende grad nå dem med flere møtepunkter – mens de er aktive i korene, lagene og foreningene våre! [...] Men vi ser at dette ikke er nok, vi må legge opp til flere typer møtepunkter og aktiviteter. Vi vil ta i bruk aktiviteter med større fysisk utfoldelse og som er attraktive over tid. [...] Mange menigheter har prøvd pilegrimsvandring som aktivitet de siste årene, flere som trosopplæringsprosjekter. Men ingen har satt det inn i en filosofisk metodisk sammenheng for samtale og undring, slik dette prosjektet vektlegger. ⁴

Begge tekstene viser til «undringen». Evnen til å undre seg – en evne så tydelig hos barn med sine vidåpne, spørrende blikk ut mot universet, eller inn i sjelen – lovprises av såvel humanetikere som kristne. Ifølge humanetikerne er det ikke noe religiøst ved undringen. Den er ren fascinasjon over tilværelsen, blottet for religiøst innhold. Det er én måte å se det på. Men man kunne like gjerne betrakte undringen som en barnlig utgave av den mer modne lengselen etter overskridelse eller *transcendens*, en forbindelse til «den andre siden» – en lengsel man finner blant åndelig søkende til alle tider. Her kan man spørre seg om ikke undringen er like religiøs som troen selv.

«Alle» henviser idag til undring som noe flott og prisverdig, men det er sjelden klart hva man legger i begrepet eller hvorfor undring er så flott. Aristoteles sier at all filosofi *begynner* med undring. Det betyr ikke at det å undre er det samme som det å filosofere. Alle barn (og noen voksne) undrer seg rett som det er, men det er ikke naturlig for noen barn – kristne eller humanetiske – å filosofere med utgangspunkt i undringen, dvs. å arbeide metodisk med ett eller flere svar på de spørsmål som undringen springer ut fra. Bare det å få undringen til å munne ut i et konkret forslag til svar, er et filosofisk stykke arbeid som ikke kommer av seg selv. Det er noe man må øve på. Og det er lite som tilsier at kristne miljøer skulle

være mindre egnet for slik praksis enn humanetiske miljøer. Det måtte isåfall være fordi kristne barn undrer seg mindre enn sine humanetiske venner. Men det virker ikke rimelig. Barn er spørrende og undrende uansett hvilket livssynsmiljø de hører hjemme i. Dessuten kunne man si at kristen dogmatikk er langt mer «forunderlig» enn den mer snusfornuftige humanetiske virkelighetsforståelsen.

Av sitatet over ser vi også at det ikke har vært noe mål i prosjektet å «støpe» barna i bestemte former. Men det *er* en bekymring at mange gutter forlater kirken når de når en viss alder. Nå kunne man selvsagt hevde at grunnen til at guttene forlater kirken nettopp er den kristne kulturs iver etter å pådytte dem bestemte tanke- og livsformer. Men hvis det var hele forklaringen, måtte man jo forvente at også jentene flyktet i hopetall, men det gjør de altså ikke. ⁵

Etter undertegnedes oppfatning har frafallet med kirkens ideologiske, estetiske, moralske og sosiale annerledeshet å gjøre. Kirken tror på en Gud som bor i himmelen, de kristne forsamler seg i middelalderiske bygninger hvor det synges engleaktige hymner. Her leves et fromt og forsiktig liv, og man omgås hverandre på en humoristisk-høytidelig måte, stort sett blottet for ironi. Det moderne samfunnet bryter med kirken på alle disse punktene: Dette samfunnet er ideologisk oppløst, estetisk oppsplittet og fragmentert, moralsk individualisert og sosialt fremmedgjort. Før eller senere vil guttene erfare at disse to kulturene ikke lar seg opprettholde side om side; de er rett og slett for forskjellige. Unge mennesker søker identitet og helhet, og de kan derfor ikke eksistere i begge verdener uten på et eller annet tidspunkt å oppleve at den ene kulturen forsøker å slå den andre ihjel. Det kan være en ganske frustrerende opplevelse.

Som oftest er det det moderne samfunnet som trekker det lengste strået i konkurransen om guttenes tid og oppmerksomhet. Det burde ikke komme som noen overraskelse. De tilbringer mesteparten av tiden sin utenfor kirken: på skolen, sammen med venner, på fritidsaktiviteter etc. Moderniteten er og blir normaliteten. Gutter i tenårene vil fort oppleve kirken som «ukul», som for lemfeldig, for godhjertet, for oppbyggelig, for hellig, for omsorgsfull, for kvinnelig kanskje? Det er ikke en sjelens nødhavn de er på jakt etter. De skal ut på havet og røve. De er jo gutter.

Sannheten og Sannheten

I denne kulturkonflikten ser Den norske kirke til filosofien. Da oppdager den at filosofisk praksis ikke bare er et alternativ til indoktrinering, men representerer en ny tilnærming til trosopplæring. Filosofisk praksis dreier perspektivet fra læring til avlæring, fra «voksen lærer barn» til «barn lærer voksen», fra det å besitte sannheten til det å søke sannheten, fra flokkmentalitet til individualisme, fra det å være trygg i sin visshet til faren ved tvil og rasjonelle overveielser. Kan en slik praksis styrke kristendommens tro på Jesus Kristus som frelser? Eller vil den filosofiske fornuft bidra til å bryte ned slik «overtro»? Forfatteren Allan Bloom hevdet jo at «fornuften aksepterer ingen autoritet over seg selv og er nødvendigvis subversiv (omstyrtende/undergravende)».⁶ Hvis han har rett, hva ønsker egentlig Den norske kirke å få ut av filosofien?

Et mulig svar er at enhver «ny» praksis tiltrekker seg oppmerksomhet – slik et nytt leketøy fanger det barnets interesse som er lei av sine gamle leker – at man bruker filosofi for å komme ungdom imøte som har «gått lei» kirkens tradisjonelle budskap og den form dette budskapet kommer i. Men for det første er det risikabelt å satse på filosofien som «publikumsmagnet». Dertil stiller praksisen for mange utfordrende krav til sine deltagere. For det andre får vi anta at Den norske kirke holder seg for god til kommersielle strategier av denne type.

Et bedre svar hadde vært at man ved å tillate barna å reflektere over sin tro, eller manglende tro, ved å gi slipp på entydige svar i teologiske spørsmål, ved å stole på og støtte barnet i dets søken etter et grep om sin egen identitet, kultur og verdensbilde, så hadde kirken vist at den er villig til å lytte til de unge. Og den som er villig til å lytte, vil også bli lyttet til. Men også dette bunner i en form for «transaksjonstenkning»: Man fremviser et dialogisk sinnelag for å kjøpe seg trofasthet tilbake. Heller ikke dette synes derfor å være et godt svar.

Et tredje og mer radikalt svar kunne være at kirken ser filosofien som en måte å nærme seg tro på. Det forutsetter at man redefinerer tro, at man ikke lenger ser på tro som selvets forankring, men som et *fravær av selv*, som selvutslukkelse, som reseptivitet. I filosofien er selvets opphevelse en betingelse for tilsynekomsten av sannhet. Å tro på «veien, sannheten og livet» i filosofisk sammenheng vil si å bruke de filosofiske tanker og argumenter som

brekkstang mot selvets bedrag, vrangforestillinger og innbilninger. Filosofien skal altså ikke erstatte troen, men berede veien for den, gjøre den mulig ved å bryte ned det som står mellom individet og sannheten: stolthet, maktbegjær, sosiale avhengighet osv. Kristendommen er jo selv en sterk eksponent for «nedbrytning» av det som holder oss fast i synden og dermed forhindrer oss fra å motta nåden.

Den norske kirke bør fatte et valg: Enten inviterer den filosofien til et åndelig fellesskap, eller så lar den sekulær-humanismen få ha den filosofiske praksisen for seg selv. Det første alternativet innebærer å revidere trosforestillinger og synet på tenkningens rolle i det kristne liv. Dette er en stor utfordring som man bør bruke tid på å analysere samtidig som man viderefører forsøkene med filosofiske samtaler på ulike kirkelige arenaer. Det andre alternativet innebærer å holde tro og tanke adskilt, dvs. å bli værende i troens ensomme majestet mens filosofien omdannes til et åndssubstitutt i en stadig mer sekulær og materialistisk verden. Slik formulert burde valget være enkelt.

Referanser

¹ http://human.no/templates/Page___118.aspx

² Uttalt av Hans Christian Nes, fagkonsulent i Human-Etisk forbund.

³ Jens Bruun-Pedersen i forbundets medlemsblad Fri Tanke (nr. 1, 2005). Sitatet er dessverre ikke helt ordrett gjengitt da jeg ikke har vært istand til å oppdrive den norske originalteksten. Jeg har derfor måttet oversette til norsk fra min egen tidligere oversettelse til engelsk av originalteksten!

⁴ Sitert fra upublisert prosjektbeskrivelse ført i pennen av prosjektleder Birgitte Løes.

⁵ En moderne kirke forsøker ikke å dytte flest mulig inn i en kulturell form. Her blir man akseptert enten man tror på Gud eller ikke. Ingen forlanger at man skal tro på noe som helst. Man kan åpent erklære seg som agnostiker eller til og med ateist, likevel vil man neppe bli nektet adgang til kirken. Undertegnede har for eksempel ikke lagt skjul på at han har agnostiske tilbøyeligheter. Likevel har han blitt tatt imot med åpne armer, noe som ikke sier så rent lite da hans filosofiske rolle i dette prosjektet jo har vært å «støpe» de kristne i filosofiens form snarere enn selv å «bli støpt» av de kristne i religionens form. Uansett, hvordan kan man se på et menneske om han er en personlig troende eller ikke? Det er umulig.

⁶ I boken *The Closing of the American Mind*.

